

DE FANFARE SPEELT EEN LIED ...

impressies uit een rapport over eerste communie-praktijken

Tienduizenden kinderen hebben in de afgelopen weken weer hun 'eerste communie gedaan'. Duizenden zijn op creatieve wijze betrokken geweest bij de voorbereidingen en organisatie daarvan, hetgeen ongetwijfeld geleid heeft tot een bonte verscheidenheid van (feest)vieringen. Valt er wat te zeggen over de eerste communiepraktijken in Nederlandse parochies?

De vanzelfsprekendheid waarmee katholieke ouders hun kinderen de eerste communie laten doen is de laatste 15 jaar aanzienlijk afgenomen: in 1963 deed nog 90,1% van deze kinderen zijn eerste communie, in 1978 daalde dit percentage tot 76,9%. Absoluut gezien betekent dit een teruggang van 99.360 tot 82.800. Deze - en vele andere - cijfers blijken uit een door het KASKI onder 119 Nederlandse parochies ingesteld onderzoek¹ naar de praktijken rond de eerste communie, waarbij pastores, leerkrachten en werkgroepen werden benaderd'.

dubbele strategie

In het algemeen vinden de respondenten het juist ouders te begeleiden naar een bewuste keuze toe. Bij driekwart van de pastores echter blijkt dat deze beoogde begeleiding niet beleidsmatig is vertaald: de angst dat ouders negatief zullen reageren als bepaalde eisen worden gesteld is hiervan waarschijnlijk een van de oorzaken. Een kwart van de pastores blijkt een duidelijk toelatingsbeleid te voeren, d.w.z. door de ouders dient aan inhoudelijk bepaalde minimale voorwaarden te worden voldaan of moet althans de bereidheid bestaan om daartoe te komen. Een kwart van de ondervraagde pastores blijkt ouders wel eens te hebben afgeraden hun kind de eerste communie te laten doen. De helft laat alle aangemelde kinderen zonder toelatingscriteria te hanteren toe. Deze gegevens wijzen op een (mogelijk zelfs gewilde) diskrepantie tussen theorie en praktijk: enerzijds wil men de verantwoordelijkheid van de ouders serieus nemen door hen in hun persoonlijke motivatie vrij te laten, anderzijds wil men toch wel criteria hanteren (bv. dat het kind gedoopt moet zijn). Deze bewust gekozen 'dubbele strategie' ten aanzien van omvang, werving en selectie geeft aan de eerste communie-praktijken een sterk volkskerkelijk karakter.

ont-scholing

Er is een doorbraak te constateren ten aanzien van de functie van de school inzake de voorbereiding op de eerste communie: de vroeger tamelijk geïsoleerde eerste communie-voorbereiding op school wordt hoe langer hoe meer ingepast in een breder pastoraal verband. De school speelt weliswaar in 80% van de steekproefparochies een belangrijke rol, maar van de andere kant is geconstateerd dat 58% van de parochies in sterke mate bij de voorbereiding betrokken zijn. Deze verschuiving geeft aanwijzingen voor het feit dat veel parochies en scholen uitgaan van een gezamenlijk gedeelde verantwoordelijkheid tussen pastores en leerkrachten.

De ontscholing van de eerste communie-voorbereiding blijkt dus al voor een heel stuk op gang te zijn gekomen. Tegelijkertijd blijft de school in niet onbelangrijke mate haar bijdrage leveren. Pastores verwachten meer van de school dan de leerkrachten, die op onderlinge samenwerking hopen. De werkgroepen achten de pastor de hoofd-verantwoordelijke: een opvallend kerkelijk aksent in de visie van deze groepen.

kritische katechese?

In alle geanalyseerde projekten² treedt - als reactie op de vroegere heils-individualistische benadering - de gemeenschapsviering sterk op de voorgrond. 'Na de vroegere eerste kommuniekatechese is de wijze waarop

de inhoud van de katechese nu funktioneert een verademing. Waar tot in het begin van de zestiger jaren een grote neo-scholastieke invloed op de eerste kommuniëkatechese te zien was, vermijdt men nu in alle projekten zorgvuldig inhouden te presenteren die langs de hoofden, harten en handen van de kinderen heen gaan. Steeds treffen wij een grote zorg aan voor een levensechte nabije verkondiging, die het leven en het gebeuren ook werkelijk verheldert, Overal begint de katechese met het exploreren en verdiepen van antropologische gegevens in de ervaring van het kind. De gelovige bewustwording ten aanzien van het mysterie van de eucharistie dient daarbij aan te sluiten, althans zo blijkt elk projekt gestructureerd te zijn. Men appelleert aan de beleving, doet een beroep op een fundamenteel vertrouwen (basic trust) en laat de innerlijke band tussen het menselijk leven en het mysterie zien. Het geloofssymbool 'gemeenschap' staat op deze wijze centraal bij alle projekten in de eerste fase van de katechese. Het wordt beleefbaar gemaakt via gemeenschapservaringen in de wereld van het kind, c. q. het gezin³.

De onderliggende theologie van deze katechese is de hermeneutisch-existentiële, waarin het gaat om de bestaansverhelderende evangelische boodschap.

Zonder de waarde van deze katechetische verworvenheden te willen bagatelliseren kan men wel enkele kritische vragen stellen aan de theologische opties die hieraan ten grondslag liggen. Niet alleen het KAS KI-rapport doet dat; ook elders in dit tijdschrift vinden we hiervan signalen.⁴ Weerspiegelt de veronderstelling dat er in de leefwereld van het kind c.q. het gezin gemeenschapservaringen aanwezig zijn voldoende de realiteit? Geeft het harmonische mens- en maatschappijbeeld dat hieraan ten grondslag ligt geen vertekend beeld van de werkelijkheid? Krijgen ook 'negatieve ervaringen' hierin een voldoende plaats? *'Konkreet betekent dit voor de eerste kommuniëkatechese bijvoorbeeld dat de vraag naar voren komt wat het toenemend aantal echtscheidingen betekent voor een katechese rond het evangelische symbool 'gemeenschap', In hoeverre wordt in de eerste kommuniëkatechese een ideaalbeeld van gemeenschap tot uitgangspunt genomen in plaats van de werkelijke ervaringen van de katechisanten?*⁵

Terechte vragen, die de inhoud en de kwaliteit van de huidige katechetische projekten over de eerste communie onder zwaar vuur leggen. *'Een kritisch bevrijdende theologie voorkómt de vlucht in een voor onrecht en kwaad afgesloten existentiële religieus beleven'*⁶; daarmee worden echter de verworvenheden van de existentiële theologie niet ontkend of afgezwakt, maar aangevuld, waarbij het vooral gaat om *'de relevantie van het evangelie voor de historisch maatschappelijke werkelijkheid. Zo vraagt een meer kritisch bevrijdende theologie aandacht voor de geschiedenis naast de ervaring, voor de kritische kracht van het verleden en de beloofde toekomst naast het vervulde beleven van het heden'*⁷.

Toch wordt gewezen op openingen naar een meer kritische katechese in bovengenoemde zin, waarvan sporen in alle projekten wel worden aangetroffen (doch steeds binnen het verlengde kader van de existentiële wijze van theologiseren), nergens echter expliciet uitgewerkt. Als het duidelijkst beïnvloed door de kritische bevrijdende theologie wordt *Ook jij bent welkom* (Eindhoven) gezien: *'Gezien vanuit de geschiedenis van de katechese is dit ook niet verwonderlijk. In Eindhoven wordt immers de inhoud van de katechese ontwikkeld als een implicatie van het Rijk Gods. Dit symbool van de beloofde voltooiing heeft reeds vaker als ontwikkelingsprincipe van katechetische inhoud gefunktioneerd. Steeds bleek het dan dynamiserend en kritisch te werken ten aanzien van de katechese'*⁸.

Opvallend ten aanzien van de inhoudelijke aksenten van de eerste kommuniëkatechese is, dat de werkelijke tegenwoordigheid van Christus in de eucharistie als minder belangrijk wordt beschouwd, terwijl de uitgesproken voorkeur voor de persoon van Jezus de vraag opwerpt of dit geen perspectieven biedt voor de ontwikkeling van een meer kritische katechese.

ouders en voorbereiding

De biechtpraktijk vóór de eerste communie is praktisch geheel verdwenen. 69% van de pastores achten biecht of boeteviering niet wenselijk, ruim een kwart wel. Overigens vinden overal voorbereidingsactiviteiten plaats, ofwel katechetisch ofwel liturgisch van aard.

In 91 % van de parochies bleken ouders actief bij de voorbereidingen betrokken te zijn. Deze medewerking is in de eerste plaats katechetisch van aard (ouders zijn thuis op de een of andere wijze met de kinderen bezig rond opdrachten of werkmateriaal); vervolgens liturgisch (meewerken aan de voorbereiding van de viering) of organisatorisch.

Ook zijn veel ouders buiten de gezinssituatie betrokken bij de voorbereidingsactiviteiten: uit het onderzoek blijkt, dat in 59% van de parochies een werkgroep van ouders van eerste kommunikanten bestaat. Het vermoeden bestaat, dat dit percentage in de werkelijkheid veel hoger is.

De grootste verschuiving in de voorbereiding op de eerste communie is dan ook de rol van de ouders; aan de toerusting van deze groep wordt veel aandacht besteed. Van de andere kant echter noemen pastores, leerkrachten en werkgroepen 'de ouders' het voornaamste probleem, zo er al sprake is van problemen (uit gegevens van het onderzoek blijkt dat de eerste communie meestal een probleemloos gebeuren is gezien het feit dat weinigen kritische vragen stellen). In het algemeen gaat het dan om de motivatie, die een geringe betrokkenheid aangeeft: 'de hele klas doet het' - 'een reden om een flink feest te vieren' enz.

en dan de cadeautjes ...

In veel parochies wordt een creatieve vaardigheid aan de dag gelegd als het gaat om de samenstelling van de vieringen, waarin de kinderen (uiteraard) centraal staan: een keuze uit het grote repertoire van goede kinderliedjes, lezingen uit kinderbijbels, aan kinderen aangepaste gebedsteksten.

Er wordt van alles aan gedaan om de viering een feestelijk karakter te geven: *'Bij de opening van de viering zijn soms fanfare of harmonie betrokken. Onder muziek komen de kinderen dan binnen. Soms is er een kaarsenprocessie. Bij aankomst worden de kaarsen dan ontstoken aan de paaskaars. Ook worden korenaren, bloemen of fruit meegebracht, die naderhand een rol spelen bij de offergang of uitgedeeld worden aan de mensen in de kerk' 'De eerste kommunikanten verlaten vaak in processie de kerk, waar zij soms weer door harmonie of fanfare worden opgewacht.'*⁹ Dit feestelijk karakter wordt nog versterkt doordat de kinderen tijdens of na de viering allerlei aandenkens en cadeautjes krijgen: *'Voorbeelden hiervan zijn een prentbriefkaart met toepasselijke tekst, handtekening van pastoor en datum, een sticker van de Katholieke Bijbelstichting, een schilderijtje van Maria, een herdenkingskaars, een mooi koperen kruis, groepsfoto, een kerkboekje of een uitgave van het Nederlands Bijbelgenootschap 'Gods wonderde wereld' ...'*¹⁰

Ook de ouders willen de eerste communiedag meestal tot een groots familiefeest maken. Pastores en leerkrachten hebben het daar vaak moeilijk mee; het vermoeden en/ of de ervaring dat het feest veel belangrijker is dan de eerste communie als religieus kerkelijk gebeuren blijkt niet ongegrond: *'Enkele voorbeelden zijn: - probleem: eerste communiedag = kadodag, - de eerste communie dient niet alleen religieuze, maar ook sociale en maatschappelijke doelen, - jammer, dat ouders hun kind eerste communie laten doen terwille van de traditie en het feest: voor de meeste kinderen is het ook de laatste communie ...'*¹¹

Het is duidelijk, dat een aantal pastorale doelstellingen (o.a. de initiatie in de kerkelijke gemeenschap en kerkopbouw) naar de achtergrond verdwijnt. Terecht stelt het rapport vragen aan het show-element in de eerste communievieringen en de populariteit ervan als sociaal verschijnsel. De begeleiding van ouders naar de eerste communie is kennelijk een moeizaam proces.

konklusies en suggesties

Het KAS KI-onderzoek leverde in het algemeen een door de spanning tussen 'vanzelfsprekendheid' en 'bewuste keuze' gekenmerkt beeld van de eerste communie op; de 'dubbele strategie' van de pastorale aanpak onderstreept deze spanning. *'In dit balanceren tussen vanzelfsprekendheid en bewuste keuze komt o.j. de problematiek van de eerste communie als traditioneel moment van kerkelijke participatie scherp naar voren'*¹². De tijd is voorbij waarin men door de doop automatisch lid was van de kerk en zich als vanzelf oriënteerde op kerkelijke waarden. In onze moderne pluralistische maatschappij zijn beide voorwerp van bewuste keuze geworden. De volkskerk van weleer - die overigens volgens velen nog bestaat! - heeft plaats gemaakt voor een vrij-

willigerskerk (het aantal vrijwilligers dat bij de jaarlijkse eerste communies actief is, wordt geschat op ca. 10.500). Het rapport beveelt een goede begeleiding van ouders naar een bewuste keuze voor de eerste communie aan (ook al blijft het dan de vraag of kerkopbouw in de zin van een gestructureerd proces van kerkvernieuwing, met zo'n heterogene groep wel mogelijk is).

Ook de inhoud van de eerste kommuniëcatechese zou voorwerp van kritische reflectie moeten worden: daardoor kan deze catechese wellicht bevrijd worden uit de huidige idealistische richting. Toerusting van vrijwilligers en ouders door hen kennis te laten nemen van moderne theologische stromingen is dan ook een belangrijke opdracht.

Tenslotte adviseert het rapport ouders zelf te laten beslissen op welke leeftijd hun kind de eerste communie doet: de nu sterk aanwezige groepsdruk kan dan wegvallen, en de eerste communie zou een veel vanzelfsprekender verloop kunnen krijgen.

tot slot

Er is in Nederland nog weinig empirisch onderzoek verricht naar de eerste communiepraktijken. Het KASKI-rapport voorziet in dezen zeker in een lacune. Ook al geeft het onderzoek geen oplossing voor de opgeworpen vragen en problemen, wel wordt er een aantal zeer behartigenswaardige suggesties gedaan ten aanzien van een hernieuwde bezinning op de huidige eerste kommuniëcatechese.

Lezing en bestudering van het onderzoek in bredere kring lijkt daarom ten zeerste aanbevolen.

NOTEN

1. *Aan de tafel van de Heer*, de eerste communiepraktijk in Nederlandse parochies. Een onderzoek uitgebracht in opdracht van de bisschoppelijke begeleidingskommissie voor kerkelijke statistiek en onderzoek; door L. Spruit. De Horstink-Kaski, Amersfoort-Den Haag, 1979. 115 blz, geïll. (rapport no. 3531).

2. Als meest gebruikte catecheseprojekten worden aangegeven: *Tien stappen* (Delft); *Ook jij bent welkom* (Eindhoven); *Gezinskatechese Communieproject* (Saris); *Roept God een mens tot leven-Samen onderweg* (Geleen).

Op blz. 52 van het rapport worden deze projecten kort getypeerd; in bijlage 111 worden deze projecten uitgebreider geanalyseerd en daarnaast wordt nog een aantal andere projecten aangegeven.

3. KASKI-rapport, blz. 53.

4, Vgl. *De ervaringswereld van het kind?* in: *School en Godsdienst* 33 (1979)1,1-2; J. v.d. Ven, *Een analyse van 'Katechese op de basisschool'*, in: *School en Godsdienst* 31 (1977)2,25-30; 31(1977)3, 65-68; 31(1977)14, 81-85; 'H. de Bruin, *Naar een kritische catechese*, in: *School en Godsdienst* 33(1979)5,101-106; A. Hakvoort, *De god der burgers*, in: *School en Godsdienst* 32(1978), 39-40; Th. v. Amerongen, *Is de basisschoolcatechese burgerlijk?* in: *School en Godsdienst*31(1977)8, 188-191.

5. KAS KI-rapport, blz. 54.

6. id., blz. 54.

7. id., blz. 54.

8.id., blz. 55. 9. id., blz. 82.

9. id., blz. 83.

10.id., blz. 83.

11.id., blz. 91.